

ਬਾਰ ਦੇ ਲੱਜਪਾਲਾਂ ਦਾ ਮੁੱਦਈ ਪ੍ਰੋ. ਸਈਦ ਭੁੱਟਾ

ਡਾ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ

ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਨਾਮੀ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾ ਓਰੀਐਂਟਲ ਕਾਲਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ ਪੰਜਾਬ, ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਈਦ ਖਾਵਰ ਭੁੱਟਾ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤ ਵਿਚ ਝੰਗ ਦੇ ਵਸੋਬ ਦੇ ਕਦੀਮੀ ਨਕਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਆਸੀਨ ਹਨ। ਉਹ ਲੋਕ-ਅਦਬ ਤੇ ਮੌਖਿਕ ਇਤਿਹਾਸ (oral history) ਬਾਰੇ ਆਲਮੀ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਗਿਆਨ-ਧਿਆਨ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰੋ. ਸਈਦ ਭੁੱਟਾ ਝੰਗ ਦੀ ਜੂਹ ਦੀਆਂ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਰਵਾਇਤਾਂ, ਦੇਸੀ ਗਿਆਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਵਿਰਾਸਤੀ ਲੋਕ-ਧਾਰਾਈ ਸਰਮਾਏ ਅਤੇ ਬਾਰ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਠੇਠ ਦੇਸੀ ਲਹਿਜੇ ਨੂੰ ਖੋਜਣ, ਸੰਭਾਲਣ ਤੇ ਸਮਝਣ ਦੇ ਆਹਾਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਝੰਗ ਦੀ ਦੇਸੀ ਰਹਿਤਲ ਤੇ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੋ. ਸਈਦ ਭੁੱਟਾ ਦਾ ਲਗਾਉ ਦੀਵਾਨਗੀ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਰੰਗ-ਢੰਗ ਤੇ ਮਹਾਂਨਗਰੀ ਪਾਹ ਵਾਲੇ ਲਾਹੌਰ 'ਚ ਵਾਸ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪੌੜੀ ਦੇ ਸਿਖਰਲੇ ਅੱਡੇ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪ੍ਰੋ. ਭੁੱਟਾ ਦੇ ਚਿੱਤ-ਚੇਤੇ ਤੇ ਸੁਤਾ ਵਿਚ ਬਾਰ ਦੀ ਵਸੋਂ ਦੀ ਕਦੀਮੀ ਕਬਾਇਲੀ ਸੂਝ ਤੇ ਆਦਿਮ ਸਾਦਗੀ ਦੀ ਝਲਕ ਤੇ ਧੜਕਣ ਦੀ ਟੋਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ, ਅਵਾਰਾ ਪੂੰਜੀ ਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਚਕਾਚੌਂਦ ਵਾਲੇ ਇਸ ਇਕਲਾਪੇ ਮਾਰੇ ਦੌਰ (age of alienation) ਵਿਚ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਬਾਰ ਦੀ ਦੇਸੀ ਰਹਿਤਲ ਦੇ ਉਚੇਰੇ ਮਾਨਵੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਇਖ਼ਲਾਕੀ ਸਦਗੁਣਾਂ ਦੀ ਆਭਾ ਮੱਠੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੱਤੀ। ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਮਹਾਂਨਗਰੀ ਲਿਸ਼ਕ ਵਿਚ 'ਝੰਗ' ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੇ ਪ੍ਰੋ. ਭੁੱਟਾ ਦਾ ਪੂਰਬੀ ਗਿਆਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਬਾਰ ਦੀ ਵਸੋਂ ਦੀ ਸਾਂਝ-ਭਰੱਪੇ ਵਾਲੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ; ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਰਵਾਇਤਾਂ, ਰਾਠਾਂ ਦੀ ਨਾਬਰੀ ਤੇ ਇਖ਼ਲਾਕੀ ਅਮੀਰੀ, ਬਾਰ ਦੀ ਧਰਤੀ, ਜੰਗਲ-ਬੇਲਿਆਂ, ਦਰਿਆਵਾਂ ਤੇ ਵਣ-ਤ੍ਰਣ ਦੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਬਾਰ ਦੇ ਛਿੰਦੇ ਨਰ-ਨਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮਦਮਾਤੇ ਹੁਸਨ ਨਾਲ ਲਗਾਉ ਕਿਸੇ ਵਕਤੀ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਤਰੰਗ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਸਮਝ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਨਿਰਾਲੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣ, ਸੂਝ-ਸਿਆਣਪ, ਸੁਹਜ-ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਇਖ਼ਲਾਕੀ ਕਦਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਜੂਹ ਦੇ ਬਸ਼ਿੰਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਵਲੋਂ ਪਾਈਆਂ ਵਿੱਢਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਣ ਤੇ ਸਿੱਝਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਤੇ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਉਧਾਰੀ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਹਰ ਭਾਈਚਾਰਾ ਸਿਰ ਪਈਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਿੱਠਣ ਜੋਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ-ਅਦਬ ਤੇ ਮੌਖਿਕ-ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰੋ. ਭੁੱਟਾ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਉਤੋਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਛੱਟ ਨੂੰ ਲਾਹੁਣਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਅਤਾ ਤੇ ਗਿਆਨ-ਧਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਤੇ ਅਕਲ ਦਾ ਕੋਟ ਮੰਨਦੀ ਹੈ।

ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਜੱਗ ਲੋਕ-ਧਾਰਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰੋ. ਸਈਦ ਭੱਟਾ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰਕ ਤੁਅੱਲਕ ਪਾਕਪਟਨ ਤੋਂ ਬੈਅਤ ਹੋਏ ਸੂਫੀ ਦਰਵੇਸ਼ ਹਾਫਿਜ਼ ਦੀਵਾਨ ਨਾਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਜ਼ਾਰ ਪ੍ਰੋ. ਭੱਟਾ ਦੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ 'ਪਿੱਪਲ ਭੱਟਾ' ਵਿਚ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਪਿੱਪਲ ਭੱਟਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਝੰਗ 'ਚ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਇਹ ਤਹਿਸੀਲ ਲਾਲੀਆਂ ਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਚੰਨਿਓਟ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। 14 ਅਗਸਤ 1966 ਨੂੰ ਜਨਮੇ ਪ੍ਰੋ. ਸਈਦ ਭੱਟਾ ਦੇ ਨਾਨਕੇ ਤੇ ਦਾਦਕੇ ਦੋਹੋਂ ਚਿਸ਼ਤੀ ਸੂਫੀ ਸਿਲਸਿਲੇ ਨਾਲ ਤੁਅੱਲਕ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਧਾਰਮਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸੁਆਣੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੋ. ਭੱਟਾ ਦੀ ਮਾਤਾ ਪੈਰ-ਪੈਰ 'ਤੇ ਚਿਸ਼ਤੀ ਪੀਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦਾ 'ਦਰਸ' ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ। ਪਿਤਾ ਤਬਾਅ ਵਲੋਂ ਹੀ ਵਰੋਸਾਏ ਹੋਏ ਸੂਫੀ ਹਨ। ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਆਲਮ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਈਮਾਨ' ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨਾ ਬਣਾਇਆ। ਬਾਲਕ ਭੱਟਾ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਆਲਮਾਨਾ-ਆਰਫ਼ਾਨਾ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜੁਮੇਰਾਤ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਜੁੜਦੀ, ਹਾਫਿਜ਼ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਮਕਬਰੇ 'ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕੀਂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਮਿਲ ਬੈਠਦੇ। ਪੀਰ ਦੀ ਅਕੀਦਤ ਵਿਚ ਮਦਾਹ, ਮਨਕਬਾਤ ਤੇ ਕਵਾਲੀਆਂ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਇਬਾਦਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗਿਆਨ-ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਵੀ ਚਲਦੀਆਂ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਹੀਰ ਵਾਰਿਸ, ਸੈਫ਼ਲ ਮਲੂਕ, ਮੀਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਬਖ਼ਸ਼ ਤੇ ਮੌਲਵੀ ਅਬਦੁੱਲ-ਸੱਤਾਰ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਯੂਸਫ਼ ਜ਼ੁਲੈਖ਼ਾਂ ਬੜੀ ਅਕੀਦਤ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ। ਮੀਆਂ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਭੱਟਾ ਹੀਰ ਵਾਰਿਸ ਦੇ ਆਸ਼ਕ ਸਨ ਤੇ ਮੀਆਂ ਅਤੱ ਮੁਹੰਮਦ ਭੱਟਾ ਕਿੱਸਾ ਸੈਫ਼ਲ ਮਲੂਕ ਰੀਝ ਨਾਲ ਗਾਉਂਦੇ। ਇਹ ਆਰਫ਼ਾਨਾ ਕਲਾਮ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਦੀ ਗਿਜ਼ਾ ਸੀ। ਨਵੇਂ ਪੌਚ ਦੀ ਜ਼ਿਹਨੀ ਤਰਬੀਅਤ ਨੂੰ ਵੱਲ ਕਰਨ ਤੇ ਲੋਕ-ਸਿਆਣਪ (folk wisdom) ਦੇ ਲੜ ਲਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਆਰਫ਼ਾਨਾ ਕਲਾਮ ਤੇ ਆਲਮਾਨਾ ਮਾਹੌਲ ਨੇ ਸੋਨੇ ਤੇ ਸੁਹਾਗੇ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਤੈਅ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲਕ ਭੱਟਾ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਫ਼ੈਜ਼-ਯਾਫ਼ਤਾ ਹੋਇਆ। ਚੜ੍ਹਦੀ ਉਮਰੇ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਫੀ ਸ਼ਾਇਰੀ, ਬਾਰ ਦੇ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ (ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਦਾਸਤਾਨ-ਗੋਈ) ਅਤੇ ਬਾਰ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਰਹਿਤਲ ਤੇ ਦੇਸੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ (folk wisdom) ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਗਟਾ-ਰੂਪਾਂ (folk forms) ਦੀ ਪੈੜ ਨੱਪਣ ਵੱਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪੜ੍ਹਣ ਗੁੜ੍ਹਣ ਦੀ ਚੇਟਕ ਪਿੰਡ ਤੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚੋਂ ਲੱਗੀ, ਜਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚੇਚ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਫ਼ੈਸਲਾਬਾਦ ਤੋਂ ਬੀ.ਏ. ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੋ. ਭੱਟਾ ਐਮ.ਏ. (ਪੰਜਾਬੀ) ਦੀ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਿਆ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਪੰਜਾਬ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਐਮ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ ਕਰਨ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ 1991 ਈ. ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬੀ ਬੋਰਡ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਬਤੌਰ ਖੋਜਕਾਰ (research scholar) ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਵਿਦਵਾਨ, ਅਣਖੱਕ ਖੋਜੀ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਮੁਹੰਮਦ ਆਸਫ਼ ਖ਼ਾਨ (ਮਰਹੂਮ) ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਦਬੀ ਬੋਰਡ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਸਨ। ਨੌਕਰੀ ਤਾਂ ਬਹਾਨਾ ਸੀ। ਬਕੌਲ ਪ੍ਰੋ. ਸਈਦ ਭੱਟਾ "ਨੌਕਰੀ ਨਾਲੋਂ ਅਸਲੀ ਸਿੱਕ ਖ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲੋਂ

ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਹਾ” (ਮੁਲਾਕਾਤ, ਰਿਸਾਲਾ ‘ਸੰਗਰੀ’ ਵਿਚੋਂ)। ਪ੍ਰੋ. ਭੁੱਟਾ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬੀ ਤਹਿਰੀਕ, ਝੰਗ (ਬਾਰ) ਦੇ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ, ਬਾਰ ਦੀਆਂ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਵਿਦਰੋਹੀ/ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਬਾਰ ਦੀਆਂ ਦੇਸੀ ਜੂਹਾਂ ਦੀ ਵਜੋਂ ਦੇ ਮੌਖਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਖੋਜਣ, ਸੰਭਾਲਣ ਤੇ ਪੜਚੋਲਣ ਦਾ ਅਸਲੀ ਪਾਠ ਮੁਹੰਮਦ ਆਸਫ ਖ਼ਾਨ ਹੁਰਾਂ ਪੜ੍ਹਾਇਆ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦੀ ਮੰਡੀ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੌਖਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਬਾਰ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਨਾਬਰੀ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਲੋਕ-ਬਰਤਾਂਤ (folk narratives) ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਦਾ ਦਰਸ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮੁਹੰਮਦ ਆਸਫ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਤੇ ਸੰਗਤ ਨੇ ਪ੍ਰੋ. ਭੁੱਟਾ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਰਾਹ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਤੈਅ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਉਹ ਅੱਜ ਤੋੜੀ ਸਾਬਤ ਕਦਮੀ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ 1994 ਈ. ਵਿਚ ਓਰੀਐਂਟਲ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਬਤੌਰ ਪੰਜਾਬੀ ਲੈਕਚਰਾਰ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿਹੜਾ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਪੂਰਬੀ ਗਿਆਨ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਦੇਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ 1870 ਈ. ’ਚ ਤਾਮੀਰ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਉਹ 2010 ਈ. ਤੋਂ ਇਥੇ ਹੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਮੁਹਾਣ (ਮੁਹਾੜ) ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਕੂਮਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੌਖਿਕ ਇਤਿਹਾਸ, ਝੰਗ ਤੇ ਬਾਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਜੂਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ-ਅਦਬ (ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਲੋਕ-ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀਆਂ) ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਠੇਠ ਦੇਸੀ ਲਹਿਜਿਆਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਤੇ ਪੜਤਾਲਣ ਵੱਲ ਹੈ। ਬਾਰ ਦੀਆਂ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀਆਂ, ਲੋਕ-ਦਾਸਤਾਨਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੌਖਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਤੇ ਥਾਪੜਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਅਦਬ-ਨਵਾਜ਼ ਦਾਨਸ਼ਵਰਾਂ ਵਿਚ ਨਜਮ ਹੁਸੈਨ ਸੱਯਦ, ਸਿਬਤੁਲ ਹਸਨ ਜ਼ੈਗਮ, ਸ਼ਰੀਫ਼ ਕੁੰਜਹੀ, ਅਹਿਮਦ ਸਲੀਮ, ਸੱਜਾਦ ਹੈਦਰ, ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਾਰਿਬ ਅੰਸਾਰੀ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਸੂਫੀ ਆਦਿ ਦਾ ਸ਼ੁਮਾਰ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋ. ਸਈਦ ਭੁੱਟਾ ਖ਼ੁਦ ਸਿਰਜਨਾਤਮਿਕ ਲੇਖਕ ਹੈ। ‘ਨਾ ਝੰਗ ਛੁਟਿਆ ਨਾ ਕੰਨ ਪਾਟੇ’ ਉਸ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪੀਆਂ ਹਨ ; ‘ਸਾਂਝ ਸੁਰਤ’ ਅਤੇ ‘ਸਾਂਝ ਵਿਚਾਰ’। ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੌਲਣਯੋਗ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ - ‘ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ’ ਅਤੇ ‘ਕੁਲੀਆਤ-ਇ-ਸ਼ਾਹ ਅਜ਼ੀਮ’। ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਹਾਫ਼ਿਜ਼ ਬਰਖ਼ੁਰਦਾਰ ਦੇ ਕਿੱਸੇ -‘ਕਿੱਸਾ ਸਾਹਿਬਾਂ’ ਅਤੇ ਮੁਰਾਦ ਭੱਟੀ ਦੇ ਕਲਾਮ ‘ਸਿਰ ਸਾਵੀਂ ਰੱਤੀ ਪ੍ਰੀਤ’ ਦਾ ਵੀ ਸ਼ੁਮਾਰ ਹੈ। ਝੰਗ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਦੋ ਪਰਾਗੇ (ਸੰਗ੍ਰਹਿ) ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਏ ਹਨ ; ‘ਚੰਨ ਚਨ੍ਹਾਂ [ਝੰਨਾਂ] ਦੇ’ ਅਤੇ ‘ਨੈਣ ਨਾ ਰਹਿੰਦੇ ਤੱਕਣੋਂ’। ਖ਼ੁਦ ਬਾਰ ਦਾ ਵਾਸੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਾਰਾਂ ਦੀ ਰਹਿਤਲ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੋਕ-ਧਾਰਾ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਜਾਂਗਲੀ ਸੱਦੇ ਜਾਂਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੌਖਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰੋ. ਭੁੱਟਾ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਲਗਾਉ ਐਨ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਭੁੱਟਾ ਦਾ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਲਹਿੰਦੇ

ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਬਾਰਾਂ (ਸਾਂਦਲ ਬਾਰ, ਨੀਲੀ ਬਾਰ, ਕਿੜਾਣਾ ਬਾਰ) ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਰਹਿਤਲ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਧਾਰਾ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਘੱਟ ਹੋਈ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਤੇ ਯੂਰਪੀਨ ਧਾੜਵੀਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੂਹਾਂ ਦੇ ਜੱਦੀ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਮਧੋਲਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੱਗ ਤੇ ਭਾੜੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪ 'ਚ ਕਾਨੀਬੰਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਆਕਾਵਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਜਬ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੈ। ਤੀਜਾ ਸਿਤਮ ਇਹ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਜੱਦੀ-ਪੁਸ਼ਤੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਅੱਧਾ-ਅਧੂਰਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਗਿਆ, ਉਹ ਫਾਰਸੀ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ। ਰਾਜਸੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਜੱਗ ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਤੇ ਚਿੰਤਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੋ. ਭੁੱਟਾ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਾਕਮਾਂ ਤੇ ਧਾੜਵੀਆਂ ਵਲੋਂ ਲਿਖਵਾਏ ਗਏ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਦੇਸੀ ਰਹਿਤਲ, ਪੰਜਾਬੀ ਪਛਾਣ ਤੇ ਕਦਰ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸਹੀ ਤਸਵੀਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣ, ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਕਦੀਮੀ ਨਕਸ਼ੇ-ਨੁਹਾਰ ਤੇ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਸਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕਾਨੀਬੰਦ (reconstruct) ਕਰਨ ਲਈ, ਇਥੋਂ (ਪੰਜਾਬ) ਦੀ ਲੋਕ-ਧਾਰਾ (ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ, ਲੋਕ-ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਆਦਿ) ਅਤੇ ਮੌਖਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮੂਲ-ਸਰੋਤਾਂ (primary sources) ਵਜੋਂ ਸਮਝਣ/ਪੜਚੋਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਸਈਅਦ ਭੁੱਟਾ ਨੇ ਬਾਰ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਤੇ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸੰਕਲਨ, ਖੋਜ ਤੇ ਪਰਖ-ਪੜਚੋਲ ਦਾ ਕੰਮ ਬਾਰ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਜੂਹਾਂ ਦੀ ਵਸੋਂ, ਵਸੇਬ, ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾਬਰੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਆਰੰਭਿਆ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਛਪਣ ਵਾਲੇ ਰਿਸਾਲੇ 'ਸੰਗਰੀ' ਵਿਚ ਜ਼ਬੈਰ ਅਹਿਮਦ, ਜ਼ਾਹਿਦ ਹਸਨ ਅਤੇ ਜ਼ਹੀਰ ਵੱਟੂ ਨਾਲ ਮੁਲਕਾਤ ਵਿਚ ਉਹ ਇਕਬਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਮੈਂ ਚਨ੍ਹਾਂ [ਝਨ੍ਹਾਂ] ਦਾ ਜੰਮਪਲ ਹਾਂ ਤੇ ਉਸ ਜੂਹ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਮੈਨੂੰ ਸੌਖੀ ਵੀ ਹਾਅ।
ਵੱਤ ਜਿਵੇਂ ਟੋਹ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਦੱਸ ਪਉਂਦੀ ਗਈ ਕਿ ਫਲਾਣਾ ਬੰਦਾ ਵੀ ਚੰਗੀਆਂ
ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣੀਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਰਾਵੀ ਤੇ ਨੀਲੀ ਆਲ ਨਿਕਲਿਓਸ। . . .
ਅਸਾਡੀਆਂ ਜੂਹੀਆਂ ਵਿਚ ਖੋਜ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਇਹਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਮਾਝੀ, ਦੁਆਬੀ ਤੇ
ਮਲਵਈ ਲਹਿਜਿਆਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਇਹ ਮੁਆਦ ਈ ਸਾਂਭ
ਲਿਆ ਜਾਵੇ। . . . ਮੇਰੀ ਸਿੱਕ ਇਹ ਵੇ ਕਿ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜੂਹਾਂ ਦੇ
ਵਾਸੀਆਂ ਬਾਰੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੀਕਰ ਅੱਪੜਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਪਾਤਰ ਤਾਂ
ਪੂਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਖਾਸ ਜੂਹਾਂ ਤੀਕਰ ਈ ਸੁੰਗੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ

ਪਾਤਰ ਤੇ ਵਾਕਏ ਬਾਰ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਅਚੇਤ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹੈਨ ਈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਾਤਰ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਝੱਟ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸਈਦ ਭੁੱਟਾ ਨੇ ਨੀਲੀ ਬਾਰ, ਸਾਂਦਲ ਬਾਰ, ਕਿੜਾਣਾ ਬਾਰ, ਰਾਵੀ, ਝਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਵੇਹਤ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ—‘ਬਾਰ ਕਹਾਣੀ’, ‘ਕਮਾਲ ਕਹਾਣੀ’, ‘ਨਾਬਰ ਕਹਾਣੀ’ ਅਤੇ ‘ਰਾਜ ਕਹਾਣੀ’ ਵਿਚ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਖੋਜ, ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਪੜਚੋਲ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਅਤੇ ਏਜੰਡੇ ਕਰਕੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਖੋਜੀਆਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮੂੰਹ-ਮੱਥਾ ਸੰਵਾਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਖੋਟ ਪਾਈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਅਦਬ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਿਨਫਾਂ (ਲੋਕ-ਗੀਤ, ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀ, ਲੋਕ-ਦਾਸਤਾਨਾਂ) ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਰਿਚਰਡ ਟੈਂਪਲ ਵਰਗੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਤਾਂ ਨਾਬਰੀ ਦੀ ਸੁਰ ਵਾਲੇ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਅਸਲੋਂ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਅਦਬ ਦੀ ਪਰਖ-ਪੜਚੋਲ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕੌਮ ਤਹਿਜ਼ੀਬੀ ਤੇ ਗਿਆਨ ਪੱਖੋਂ ਪਛੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਮਨੋਰਥ ਕਰਕੇ ਰਿਚਰਡ ਟੈਂਪਲ ‘ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀਆਂ’ ਦੇ ਸੰਕਲਨ ਸਮੇਂ ਰਾਜਾ ਰਸਾਲੂ, ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਦੁੱਲਾ ਭੱਟੀ, ਜੈਮਲ ਫੱਤਾ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲੋਕ-ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ (ਦਰਜ) ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ “ਇਹ ਪਾਤਰ ਧਾੜਵੀਆਂ ਮੂਹਰੇ ਹਿੱਕਾਂ ਡਾਹਣ ਵਾਲੇ ਹਾਇਨ। ਜੇ ਇਹ ਕੌਮ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਧਾੜਵੀਆਂ ਅੱਗੇ ਖਲੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜੋਕਿਆਂ ਅੱਗੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? 1857 ਈ. ਦੀ ਜੰਗਿ-ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਗਰੋਂ ਪੂਰਬ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਮਾਹਰ ਗੋਰਿਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਮੁਹਾੜ ਈ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹਾ। ਹੁਣ ਅਜੇਹੇ ਨੁਸਖੇ ਹੀ ਵਾਰਾ ਖਾਂਦੇ ਹਾਇਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਹਿੱਲਣ ਹੀ ਨਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਜਦੋਂ ਟੈਂਪਲ ਖੋਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀ ‘ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਵਾਰ’ ਤੇ ਜੰਗਿ-ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਢੋਲੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਾਇਨ। ਕੀ ਕੋਈ ਮੁਣਸ਼ੀ ਟੈਂਪਲ ਅੱਗੇ ਇਹ ਢੋਲੇ ਰਖਦਾ? . . . ਓਸ ਤਾਂ ਦੂਏ ਧਾੜਵੀਆਂ ਬਾਰੇ ਲੋਕ-ਅਦਬ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਛਾਪਿਆ, ਗੋਰੇ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਸਿੱਧੀ ਜੇਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨੇ ‘ਕਲੋਨੀਅਲ ਨਾਲਿਜ਼’ ਕਾਣ ਅਜਿਹੇ ਮੌਜੂਅ (ਵਿਸ਼ੇ) ਚੁਣੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਨਫ਼ਸੀਆਤ ਤੀਕਰ ਅੱਪੜਿਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਕੋਈ ਪੱਖ ਮੂਹਰੇ ਨਾ ਆਵੇ।” (‘ਲੀਜੰਡ ਆਫ਼ ਦਾ ਪੰਜਾਬ : ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ’, (ਪਰਖ, ਜੁਲਾਈ-ਦਸੰਬਰ 2013)। ਬਾਰ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਲਈ ‘ਜਾਂਗਲੀ’ ਸੰਬੋਧਨ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਦੀ hegemonic ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਹੀ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਸਈਅਦ ਭੁੱਟਾ ਬਾਰ ਦੇ ਰਾਠਾਂ ਦੀ ਨਾਬਰੀ ਅਤੇ ਉਚ-ਇਖ਼ਲਾਕੀ ਕਦਰਾਂ ਨੂੰ -ਨੂਰ ਕੰਦਰ ਦਾ ਸਪਰਾ, ਸ਼ਹਾਦਤ ਖ਼ਾਨ ਲਖੇਰਾ, ਗਾਮਨ

ਸਚਿਆਰ, ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਖਰਲ, ਮੁਰਾਦ ਫਤਿਆਣਾ, ਜਗਦੇ ਖਾਨ ਖਰਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਭੁੱਟਾ 'ਰਾਠ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਉਤਲੇ ਮੇਲ ਦੇ ਜੀਆਂ ; ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਤੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਆਦਿ ਨਾਲ ਖਲਤ-ਮਲਤ ਨਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ; “ਰਾਠ ਅਜਿਹੇ ਜੀਅ ਨੂੰ ਆਖਦੇਨ : ਜਿਨ੍ਹੇ ਜਿਉਣ ਦੀਆਂ ਉਚੀਆਂ ਵਸੇਬੀ ਕਦਰਾਂ ਨੂੰ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਵਤ ਉਹਦੇ ਪੂਰੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖੋਟ ਨਾ ਨਜ਼ਰੀਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਕਦਰ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਲ੍ਹਾਣਾ [ਸਿਫਤ] ਲੋਕ-ਅਦਬ ਪਾਰੂੰ ਹੋਈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਮਨ ਭਾਵਣੀ ਕਦਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਅਸਲ ਰਮਜ਼ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਰਾਠ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਅਸੂਲ ਖ਼ਾਤਰ ਜਾਨ ਵੀ ਵਾਰਨੀ ਪਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਥਿੜਕੇ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਥਿੜਕ ਗਿਆ ਵੱਤ ਰਾਠ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਮੇਲ ਦੀ ਪੂਛਲ ਲਾਉਣੀ ਹਮਤਾਲਪੁਣਾ ਹੈ। ਰਾਠਾਚਾਰੀ ਦਾ ਸਾਂਗਾ ਮੇਲਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕੋਈ ਰਾਜ-ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਰਾਠ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉੱਕਾ ਨਿਮਾਣਾ ਜੀਵ ਵੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚ ਨਜ਼ਾਮ ਲੁਹਾਰ, ਜਬਰੂ ਨਾਈ ਤੇ ਮਹਿਰਮੇ ਲੱਕ ਦੇ ਢੋਲੇ ਰਾਠਾਂ ਦੇ ਢੋਲੇ ਸਦੇਦੇਣ। ਇਹ ਤਰੋਈ ਨਿਮਾਣੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਜੀਅ ਹਨ।” (ਮੁਲਾਕਾਤ-‘ਸੰਗਰੀ’ ਵਿਚੋਂ) ਪ੍ਰੋ. ਭੁੱਟਾ ਦੁਆਰਾ ਢੂੰਡੀਆਂ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਮੂਜਬ ਨਾਬਰੀ ਬਾਰ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਬਾਰ ਦੀਆਂ ਜੂਹਾਂ ਦੇ ਰਾਠ ਸਹੀ ਮਾਅਨਿਆਂ ਵਿਚ ‘ਧਰਤੀ ਪੁੱਤਰ’ ਹਨ ਜੋ ਕਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਮੂਹਰੇ ਸਿਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵਗੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ, “ਮੇਰੀ ਮਾਲੂਮਾਤ ਮੂਜਬ ਕਿਸੇ ਬਾਰ ਵਾਸੀ ਨੂੰ ਤੁਰਕਾਂ, ਮੁਗਲਾਂ ਵਲੋਂ ਕਾਈ ਜਾਗੀਰ ਨਹੀਂ ਢੇਹੀ” (ਮੁਲਾਕਾਤ, ‘ਸੰਗਰੀ’ ਵਿਚੋਂ)

ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਹਿਕੂਮਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਹਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀਣਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬ, ਗਿਆਨ-ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾਵਾਂ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛੜੇਵੇਂ ਮਾਰੀਆਂ ਸਿੱਧ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਆਪਣਾ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਗਲਬਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੇ ਏਜੰਡੇ ਮੁਤਾਬਕ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲੋਕ-ਧਾਰਾ ਬਾਰੇ ਮੁਢਲੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਅਜੇ ਮੁਢਲੀ ਜਾਂਗਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚੋਂ ਜਦੋਂ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨੀ (anthropologist) ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਇਹ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਸਭ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਅਜੋਕੇ ਸਰੂਪ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਜਾਂ ਵਸੇਬ ਵੱਡਾ-ਛੋਟਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਵਾਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਖੋਜੀ/ਵਿਦਵਾਨ ਇਹ ਸਵੀਕਾਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਿ ਯੂਰਪ ਵੀ ਦੂਜੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਅਜੋਕੇ ਪੜਾਅ ਤਕ ਆਇਆ ਹੈ,

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਿਖਰਲੇ ਡੰਡੇ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਮੰਨ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਿਚਰਡ ਟੈਂਪਲ ਵਰਗੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਖ਼ਿਤਾ ਰਹਿਤਲੀ ਤੇ ਵਸੇਬੀ ਪੱਖੋਂ ਪਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਈਦ ਭੁੱਟਾ ਬਾਰ ਦੀਆਂ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀਆਂ, ਲੋਕ-ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਅਹਿਦ (ਰਾਜ) ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲਾ ਪੰਜਾਬ ਤਹਿਜ਼ੀਬੀ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਉਚ-ਮਾਨਵੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਸਈਦ ਭੁੱਟਾ ਦੀ ਇਹ ਧਾਰਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁੱਲਵਾਨ ਹੈ ਕਿ 'ਹਰ ਵਸੇਬ ਦੀ ਉਠਾਣ ਦਾ ਆਪਣਾ ਪਿਛੋਕੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ' ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖ਼ਿੱਤੇ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੇ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਦੇ ਦੇਸੀ ਮਾਨ-ਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਮਾਂਗਵੇਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਜਾਂ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਬਾਰ ਦੇ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰੋ. ਸਈਦ ਭੁੱਟਾ ਦੀ ਖੋਜ, ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਪੜਚੋਲ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਵਿਸਰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਜਾਂ ਗੁੰਮ ਹੋ ਰਹੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਰਮਾਏ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ, ਇਲਾਕਾਈ ਰਹਿਤਲਾਂ ਤੇ ਦੇਸੀ (ਪੂਰਬੀ) ਗਿਆਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਉਸ ਭਾਰੂ (hegemonic) ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪੂਰਬੀ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਜੀਣ-ਥੀਣ ਤੇ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਨੂੰ ਹੇਚ ਸਮਝਦਾ ਸੀ।

ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਤਾਰੀਖ਼ (history) ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਨਾ, ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਅਜੋਕੇ ਲੋਕਧਾਰਾ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ, ਮਾਨਵ-ਵੰਸ਼ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ-ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਵਿਚ ਜ਼ੇਰੇ ਬਹਿਸ ਰਹੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਭੁੱਟਾ ਅਨੁਸਾਰ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ (ਵਾਰਾਂ, ਢੋਲਿਆਂ, ਲੋਕ-ਦਾਸਤਾਨਾਂ, ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀਆਂ/ਲੋਕ-ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ) ਨੂੰ ਜ਼ਬਾਨੀ-ਤਾਰੀਖ਼ (oral-history) ਜਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਮੂਲ-ਸਰੋਤ (primary source) ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਦੱਸ ਮੁਤਾਬਕ, “ਜ਼ਬਾਨੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤਾਰੀਖ਼ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਕਿਬਲ ਮਸੀਹ (B.C) ਦੇ ਯੂਨਾਨੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਹੀਰੋਦੋਤਸ ਤੇ ਥੀਊਸੀ ਡਾਇਦਜ਼ ਕੋਲ ਵੀ ਇਹ ਰੰਗ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜ਼ਬਾਨੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਨੂੰ ਬਕਾਇਦਾ ਡਿਸਿਪਲਨ ਬਣਾਣ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਪ੍ਰੋ. ਐਲਨ ਨੀਵਸ ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ। . . . ਜ਼ਬਾਨੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਨੂੰ ਤਾਰੀਖ਼ ਮੰਨਣ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਸਵਾਲ ਉਭਰਿਆ ਕਿ ਕੀ ਲੋਕ-ਰੀਤ ਵੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਲੋਕ-ਰੀਤ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਲੋਕ-ਅਦਬ ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੱਖ ਹੈ। ਇਹ ਦਾ ਇਖ਼ਤਲਾਫ਼ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸਵਾਦੀ ਹੈ। ਹਿਕ anthropologist ਰਾਬਰਟ ਐਚ.ਲੂਈ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੀਤੀ ਤੇ ਜਾਰਜ ਲਾਰੰਸ ਗਾਮ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਫੋਕ-ਲੋਰ ਨੂੰ ਤਾਰੀਖ਼ੀ ਸਾਇੰਸ ਆਖਿਆ ਹਾ। ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਨੂੰ ਤਾਰੀਖ਼ ਆਖਿਆ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਤਾਰੀਖ ਦਾ ਉਹੋ ਇਕੱਲਾ ਸੋਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸਾਡੀ ਤਾਰੀਖ ਤੇ ਵਸੇਬ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤਾਂ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਕਿਬਲ ਮਸੀਹ (ਪੂਰਵ-ਈਸਾ) ਤੋਂ ਰਿਗਵੇਦ ਵਿਚ ਸਾਂਭੇ ਪਏ ਹਨ। ਉਹਦੇ ਮਗਰੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਯੂਨਾਨੀ, ਅਰਬੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਉਲੀਕਿਆ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਟਕਰਾਵਾਂ ਤੋਲ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਤਾਰੀਖ ਦਾ ਹਿਕ ਨਕਸ਼ਾ ਉਘਾੜ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਰਹੀ ਗੱਲ ਜੇਹੜੀਆਂ ਤਾਰੀਖੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਮੈਂ ਛਪਵਾਈਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਤਾਰੀਖ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਸਿੱਧੀ ਜੇਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਰ ਦੇ ਵਸੇਬ ਵਿਚ ਵਸਣ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਇਹ ਫ਼ਿਕਸ਼ਨ ਜਾਂ ਮਿੱਥਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। . . . ਬਾਰ ਵਾਸੀ ਤੇ ਉਹ ਕਬੀਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰੀਖ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਚਨ੍ਹਾਂ [ਝਨ੍ਹਾਂ] ਵੇਹਤ ਤੇ ਰਾਵੀ ਦੇ ਢੇਰਨਾ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜ਼ਾਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਹੜ ਤ੍ਰੈ-ਚਾਰ ਸੌ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਸਗਵੀਆਂ ਥਾਰਾਂ (ਥਾਵਾਂ) ਉਤੇ ਬੈਠੇਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਨਸ਼ਤਰ (ਮੁੱਠੀ ਭਰ) ਪਾਤਰਾਂ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨਾਵਾਂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਜੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੌਰੂਸੀਆਂ (ਵਾਰਸਾਂ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਿਆ। ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸ ਜੂਹ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਹੈ।” (ਮੁਲਾਕਾਤ ‘ਸੰਗਰੀ’ ਵਿਚੋਂ)

ਸਈਦ ਭੁੱਟਾ ਨੇ ਪੂਰਬ ਈਸਾ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਤਾਰੀਖੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ‘ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ’, ‘ਰਾਜਾ ਕਰਨਾਲ’ ਅਤੇ ‘ਰਾਜਾ ਰਾਮਚੰਦਰ’ ਦੀਆਂ ਦਾਸਤਾਨਾਂ ਕਾਨੀਬੰਦ ਕੀਤੀਆਂ, ਮੱਧਕਾਲ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀਆਂ – ਰਾਜਾ ਬੀਰਬਲ, ਸਾਅਦੁੱਲਾ ਖ਼ਾਨ ਚੰਨਿਓਟੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਖੋਜੀਆਂ ਨੇ ਅਤੇ ਬਾਰ ਦੇ ਨਾਬਰਾਂ, ਰਾਠਾਂ ਤੇ ਲੱਜਪਾਲ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਾਡਾ ਤਆਰੁਫ਼ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਖੋਜ ਤੇ ਪੜਚੋਲ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਸਾਡੀ ਲੋਕ-ਰੀਤ ਤੇ ਮੌਖਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮੂਲ-ਸਰੋਤ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਸੱਤਾਧਾਰੀਆਂ, ਧਾੜਵੀਆਂ (ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆਈ ਤੇ ਯੂਰਪੀਨਾਂ) ਅਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਵਾਲੇ ਭਾੜੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਢੋਂ ਰੱਦ ਕਰਨ ਪਾਰੋਂ ਵੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੂਲ (ਜੱਦੀ) ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਰਹਿਤਲ ਦੇ ਸਦੀਵੀ ਸੁਭਾਅ (ਨਾਬਰੀ, ਲੋਕ-ਹਿਤਕਾਰੀ, ਕੋਲ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੱਜਪਾਲ ਹੋਣ-ਥੀਣ) ਦੀ ਟੋਹ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੇ ਹਿੱਤ ਪੱਖੋਂ ਪੜ੍ਹਨ-ਗੁੜ੍ਹਨ ਦੀ ਜਾਚ ਵੀ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਛਪਣ ਵਾਲੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ‘The News’ ਲਈ ਪ੍ਰੋ. ਭੁੱਟਾ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ ਦੇ ਬੋਲ ਦੁਹਰਾਅ ਲੈਣੇ ਇਥੇ ਕੁਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ :

Prof Saeed Bhutta has opened a new door for sociologists and historians of Punjab by introducing them to a new wealth of authentic material on social structure and value system of pre-

colonial Punjab. His research findings have made it possible for us to break into the Punjab of medieval ages from native's point of view. His research work on folk literature of Punjab has added an altogether new dimension to the anthropological, sociological, historical and cultural studies of pre-colonial Punjab.

‘ਨੈਣ ਨਾ ਰਹਿੰਦੇ ਤੱਕਣੋਂ’ ਸਈਦ ਭੁੱਟਾ ਦੁਆਰਾ ਝੰਗ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚੋਂ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਕੇਵਲ ਝੰਗ ਦੀ ਜੂਹ ਦੇ ਗੀਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਲਣ ਪੂਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਗੀਤ ਬੋਲੀ ਤੇ ਗਲ-ਕੱਥ ਦੇ ਲਹਿਜੇ ਪੱਖੋਂ ਠੇਠ ਝੰਗੀ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪਾਰਖੂ ਪ੍ਰੋ. ਭੁੱਟਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ **“ਝੰਗ ਦੇ ਗਾਉਣ”** ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਨਾਲ ਕਾਨੀਬਧ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਲਾਕਾਈ ਉਚਾਰਣ ਤੇ ਠੇਠ ਭਾਸ਼ਾਈ ਲਹਿਜਾ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਸਥਾਨਕ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਸਈਦ ਭੁੱਟਾ ਨੇ ਝੰਗ ਦੀ ਜੂਹ ਦੇ ਮੌਖਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਤੇ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲਣ ਤੇ ਚਿਤਾਰਣ ਦਾ ਗੌਰਵਮਈ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ,
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।